

УДК 82-146.3

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ШУМКОВИХ ПРИСПІВОК

Стрельбіцька О.О.

Луцький педагогічний коледж

Стаття присвячена характеристиці жанрових особливостей одного з регіональних різновидів танечних пісень – шумок. Проаналізовано основні мотиви шумкових моностроф та їхню ритмомелодичну специфіку. На основі текстових зразків окреслюються функціональні параметри та регіон побутування приспівок. Порівняльний аспект характеристики свідчить про генетичну спорідненість шумок з іншими жанровими різновидами танцювальної лірики.

Ключові слова: шумки, танечні монострофи, приспівки, жанр, генеза, регіональний різновид, ритмомелодика.

Постановка проблеми. Танечні пісні займають чимале місце у жанровому розмаїтті української народної лірики, зокрема жартівливої. Синкретичний характер цього жанру дозволяє йому широкий спектр побутування та необмеженість у тематичному діапазоні, а монострофічна форма сприяє адаптуванню до сучасних реалій.

Танцювальній ліриці характерне чимале жанрове розмаїття. Окрім найбільш відомих та найпоширеніших різновидів – коломийок та частівок, виділяють також козачки, гопачки, краков'яки, шумки, триндички, співанки, дріботушки, метелиці, талалайки тощо. Однак основна маса таких регіональних різновидів не має чіткого визначення жанрових ознак. Це можна пояснити й генезою цього жанру, початки якої сягають спорідненої слов'янської пісенності. Окрім того, більшість скочних приспівок функціонують у західноукраїнських регіонах, де коломийка випередила своєю популярністю не лише споріднені жанри, а й інші види народної лірики. Дається взнаки й значний вплив народнопісенної творчості сусідніх народів, адже чимало жанрових різновидів виникли й побутують саме в прикордонних регіонах України. Зокрема краков'як виник під впливом польського та словацького аналогічного жанрового різновиду; співанки, окрім Гуцульщини, виконують на Лемківщині, Пряшівщині та Сянщині; шумки побутують лише на теренах західних регіонів, які межують з Польщею. Відтак, більшість різновидів танечних моностроф розглядалися науковцями як територіальний варіант коломийки чи частівки, або ж не брались до уваги взагалі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеристика жанрових особливостей скочних приспівок, зокрема надзвичайно багатий тематичний діапазон, оригінальна поетика та ритмомелодійна специфіка постають у центрі наукових зацікавлень Володимира Гнатюка, Філарета Колесси, Івана Франка, Миколи Сумцова, Володимира Гошовського, Олексія Дея, Наталії Шумади, Анатолія Іваницького, Романа Кирчіва, Віктора Давидюка, Любові Копаниці та інших. Завдяки специфічній і різноманітній ритмічній будові танцювальні монострофи привертали до себе увагу багатьох збирачів народної творчості, музикознавців та хореографів. Попри значну зацікавленість цим оригінальним синкретичним пісенним жанром, зазначимо, що більшість досліджень проводилися на основі спостережень за коломийками та частівками, залишаючи поза

увагою чимало регіональних різновидів танечних моностроф, в тому числі й шумки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У результаті історіографічного огляду з'ясувалося, що не всі збирачі та упорядники виділяли тексти шумок в окрему групу, а це унеможливило в подальшому їхню класифікацію та жанровий аналіз. До того ж, їх постійно ототожнюють з іншими регіональними різновидами Західної України – карічкою, шалалайкою, талайкою тощо. Відтак, за винятком перших народнопісенних збірників, шумки, не виділялись як окремий пісенний різновид.

Мета нашої статті – проаналізувати жанрові особливості шумкових приспівок, як одного з різновидів танечної монострофічної лірики.

Виклад основного матеріалу. З-поміж різноманітних жанрових різновидів танцювальної поезії вже на сторінках перших пісенних збірників української народної творчості поряд з коломийками друкувались **шумки**. Зокрема Іван Колеса у своїй етнографічній збірці «Галицько-руські народні пісні з мелодіями» подає численну кількість шумкових строф і мелодії до них, записаних на Покутті у селі Ходовичі. У його збірнику натрапляємо на таке визначення цього пісенного виду: «шумка (з польського – ягліка) – жартівлива танцювальна пісня у західних областях України та Польщі або танцювка до танцю, окремий танець, що за темпом тяжіє до коломийок» [7, с. 43]. Таким чином, *шумка* подається як регіональний різновид українських танечних моностроф. Цей вид пісенної мініатюри близький за характером до козачка і виконується, як приспівка до танцю в супроводі музики. За змістом – це жартівливі гумористичні пісеньки з танковим ритмом. На відміну від коломийки, шумкові строфи рідко поєднуються в одну в'язанку, найчастіше вони виконуються по одній, по дві строфи. Відтак, шумки – це короткі (одна або дві строфи) пісні у музичному розмірі 2/4 з характерною чотирирядковою строфою, кожен рядок якої, як правило, складається з 8 складів із цезурою та побудований за схемою 4(4+4) [8, с. 91].

Поетичну форму шумки вважають однією із найдавніших у народній і в професійній поезії. Нерідко можна натрапити на шумкові тексти у творчості українських письменників. Зокрема, у поемі «Гайдамаки» Тарас Шевченко використав один з найдавніших зразків танцювальної пісенності – відому танечну приспівку з шумковою будовою:

*Отак чини, як я чиню:
Люблю дочку абиичю
Хоч попову, хоч дякову,
Хоч хорошу мужикову*

Давнє існування цієї пісенної форми, на думку Філарета Колесси, засвідчують також старі записи XVIII ст. [8, с. 93].

Генетичні корені шумки, на думку Олексія Дея, слід шукати в обрядовій ліриці, а саме у веснянках, які супроводжувались танцювальними рухами. У назві, як і в змісті пісень, збереглися відголоски обряду «закликання шуму», тому для них характерне використання звуконаслідування та алітерації: «*І шумить, і гуде, Дрібний дощик іде, А хто ж мене молодую Та й додому поведе?*» [5, с. 236].

Відокремившись від обрядової основи, шумки урізноманітнилися за змістом, але зберегли свій специфічний танцювальний ритм. Тематика їхня рідко виходить за сферу родинного побуту. Як правило, це жартівливі сатиричні пісні про кохання, невдале побачення, залицяння кума до куми, родинні перипетії і т. п. Події розгортаються в колі тих самих персонажів (селянської родини, подруг, сусідів, кумів) і пов'язані з родинно-побутовою тематикою: перші зустрічі й залицяння, щасливе кохання і шлюб, сімейна злагода, розваги молодих, радість життя тощо. Об'єктом змалювання постають людські відносини, вчинки, риси характерів та поведінки, які вимагають передусім гумористичного чи сатиричного зображення. Смішне в цьому пісенному різновиді має широкий діапазон – від легкого безтурботного розважання до нищівного картання і знущання [6, с. 21]. Мабуть, саме тому їх відносять до жартівливих ліричних пісень.

У передмові до своєї праці Іван Колесса подає стисло характеристику цих приспівок: «гумор, вдатність, часом і гірка сатира в змісті, але легкість у формі – то загальні прикмети шумки. Шумки співає тільки молодіж, звичайно в товаристві на празниках і вечорницях серед загального веселого настрою, при танцю і музиці» [7, с. 45].

Зауважимо, що пісенні тексти шумок дослідник згрупував у такі ж тематичні цикли, як і коломийки, що свідчить про їхню спорідненість.

Найчисельнішу групу становлять шумкові строфи з любовними мотивами, яким, на відміну від коломийок, завжди властива гумористично-сатирична настроєвість:

*Сама собі дивуюся,
що з горбатим кохаюся,
Він горбатий, а я крива,
він ліг спати – я го вкрила* [7, с. 45]

Як і в коломийках, значне місце в тематичному діапазоні шумок займають твори про типові вади чоловіків та жінок, парубків та дівчат. Обмінюючись на дозвіллі пісенними дотепами, молодь кепкує над легковажністю, нескромністю, дурістю, язикатістю, недолугістю; викликають сміх недоречні залицяння, комічні освідчення, непорозуміння, безглузді суперечки між парубками, між хлопцем і дівчиною, всілякі принадування й частування, занадто відверті любові, парадоксальні ситуації тощо.

*Ой любив я дівчат сорок,
А молодиць триста,
Тай ще в бозі є надія,*

Душа моя чиста [9, с. 90]

Особливою дотепністю характеризуються сімейно-побутові приспівки, зокрема тексти, сюжетом яких виступають взаємовідносини між кумами. У піснях цієї групи колоритно змальовуються зустрічі й залицяння кума до куми. Чималу групу становлять шумки про діда й бабу, які постають перед нами в найрізноманітніших образах та комічних ситуаціях:

*Колисала баба діда
Од поранка до обіда
А дід бабці купив капці,*

Курти були: втяв їй пальці! [9, с. 91]

Загалом, же для шумок, як і більшості танечних пісень, властивий жартівливий характер зображення. Одним із найпоширеніших виражально-зображальних прийомів гумору і сатири виступають протиставлення героїв пісень на віковій (молода і старий, молодий і стара), соціальній (бідна і багатий чи навпаки), родинній (жінка своя і чужа, сусідка, жінка і кума), професійній (музика, жнець, швець, писар, тракторист і т. д.) та емоційній основі (любий і нелюб). При цьому позитивний образ відтворюється ідеально й нерідко величально, а негативний – за допомогою сатиричної характеристики багатіїв, попів, шинкарів тощо.

Дражливими дотинками-шумками переспівувались між собою хлопці та дівчата, тому більшість текстів звернені саме до них:

*Ти, дівчино, повідж правду,
Най я собі інчу знайду,
Най сі світа не торочу,
Най я люблю, котру схочу* [7, с. 73]

*Як ти їхав, то я спала
Як ти свиснув, то я встала
Забулася запитати
Чого свиснув коло хати* [1]

Діалогічна будова шумкових строф очевидно бере свої початки від обрядово-ігрової та хоровадної поезії. Пісенні перекори та жарти між парубками та дівчатами сприяли виробленню приспівок діалогічної структури. Відтак, багато шумкових строф побудовані у вигляді діалогу між хлопцем та дівчиною:

*– Гей, козаче, гуляй, гуляй!
Но ся до мна не притуляй.
– Шо то в мене за гуляння,
Коли нема притуляння* [9, с. 91].

Водночас, монологічна форма викладу змісту є однією із найпоширеніших в монострофічній поезії і часто функціонує як засіб своєрідного самовизнання та самовикриття негативних рис.

*Мене мати була-била
Шоб я хлопців не любила.
А я седу переплачу
Люблю хлопців, де побачу* [4].

Лаконічна форма шумки вимагає стабільності художньо-виражальних засобів і значного смислового навантаження тропу. Постійними компонентами пісенних моностроф виступають метафора та порівняння. Прикметно, що у парубочих текстах ці порівняння, залежно від призначення, мають викривально-іронічне забарвлення: «*Ой дівчино, дівчинонько, Яка ж ти гарненька – Очі рабі, як у жаби Сама молоденька*» [2].

Важливу роль у досягненні комізму відіграють такі засоби і стилістичні прийоми, як контр-

астування, антитеза, гіпербола, зіставлення, порівняння, гротеск, паралелізми та численні повори, анафора, епіфора:

Ти то, ти то сміялася –

Ти то, ти то попалася.

Ти то, ти то реготіла –

Ти за мене не хотіла [3].

Загалом же, система художньо-стилістичних засобів шумок, як і жанру танечних пісень в цілому, – досить яскрава і різноманітна. Багатство поезики пісенних моностроф, поєднання ліричності з гумором, її композиційні, стилістичні та евфонічні риси завжди виділяли цей жанр з-поміж інших пісенних видів. Однак, на відміну від краков'яка, козачка та коломийки, шумка як самостійна форма танцю не існує – її пританцьовують до співу [5, с. 55].

Ритмічна форма шумки визначається чотирирядковою строфою з розміром 4+4, який дуже близький до козачкової ритмоструктури – 4+3, і найближчий до складоритмічної будови частівок. У результаті структурної та змістової подібності

більшість текстових зразків шумок часто потрапляли до гопачкових (козачкових) та частівкових моностроф, а за широтою тематичного діапазону та територією побутування – шумки нерідко ототожнюють з коломийками. До того ж, регіональні параметри побутування шумок, які визначаються теренами Західної України (Гуцульщина, Закарпаття, Покуття, Західне Полісся, Волинь) не дозволяли їм вийти за межі територіального варіанту домінуючих тут коломийок, краков'яків, та частівок.

Висновки. Таким чином, дослідження жанрових особливостей шумкових текстів засвідчило генетичну спорідненість з іншими жанровими різновидами, насамперед, коломийками та частівками. Однак поряд з численними спільними ознаками, ці монострофи мають свої специфічні відмінності: ритмомелодика вирізняє їх від коломийок; а функціональні параметри та географія побутування – від козачків та частівок. Отже, шумки заслуговують на своє особливе, окреме місце у жанровому багатстві танечних пісень.

Список літератури:

1. Архів ІКА. – Ф. 5. – Опр. 4. – С. 331 (запис. в с. Кримно Старовижівського р-ну Волинської обл.).
2. Архів ІКА. – Ф. 5. – Опр. 4. – С. 140 (запис. в с. Любитів Ковельського району Волинської обл.).
3. Архів ІКА. – Ф. 5. – Опр. 4. – С. 318 (запис. в с. Сереховичі Старовижівського р-ну, Волинської обл.).
4. Архів ІКА. – Ф. 5. – Опр. 4. – С. 129 (запис. в с. Світязь Шацького р-ну, Волинської обл.).
5. Дей. О. І. Танцювальні пісні / О. І. Дей // Танцювальні пісні. – Київ: Наукова думка, 1970. – С. 9-44.
6. Дей. О. І. Танцювальні пісні: [збірник] / О. І. Дей // Танцювальні пісні. – Київ: Наукова думка, 1973. – С. 5-15.
7. Колесса І. Галицько-руські народні пісні з мелодіями / І. Колесса // Етнографічний збірник, ІХ. – 1901. – XXXVI. – 303 с.
8. Колесса Ф. М. Фольклористичні праці / Ф. М. Колесса. – Київ: Наукова думка, 1970. – 415 с.
9. Коломийки и шумки собралъ зъ усть народа Счастный Саламонъ – Львовъ, 1864 – 93 с.
10. Копаниця Л. М. Пісенні жанри українського фольклору / Л. М. Копаниця. – Київ: Київський університет, 2004. – 222 с.

Стрельбицкая Е.О.

Луцкий педагогический колледж

ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ШУМКОВЫХ ПРИПЕВОК

Аннотация

Статья посвящена характеристике жанровых особенностей одного из региональных разновидностей плясовых песен – шумок. Проанализированы основные мотивы шумковых моностроф, а также их ритмомелодическая специфика. На основе текстовых образцов определены функциональные параметры и регион бытования припевок. Сравнительный аспект характеристики свидетельствует о генетическом родстве шумок с другими жанровыми разновидностями танцевальной лирики.

Ключевые слова: шумки, плясовые монострофы, припевы, жанр, генезис, региональная разновидность, ритмомелодика.

Strelbitska O.O.

Lutsk Pedagogical College

GENRE FEATURES SHOOMKAS SONG

Summary

The article is devoted to the characterization of genre features a regional kind of dance songs. The thematic range of songs, their melodies and rhythms are analyzed in this article. Based on the text samples outlines the functional parameters and existence territory these songs. Comparative characteristic these songs indicates the genetic relationship with other types of this genre.

Keywords: shoomkas, dance song, genre, genesis, regional variety, rytmomelodyka.